

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ З ПОГЛЯДУ ІСТОРІОГРАФІЇ

Сьогодні безперечним є факт формування нової лінгвістичної галузі – лінгвокультурології. Проте, незважаючи на досить велику кількість робіт, присвячених цій дисципліні, багато ще в цьому напрямку недослідженого, нез'ясованого, суперечного, чим і обумовлена актуальність історіографічного аспекту розгляду цієї дисципліни.

Завдання статті – зробити науковий огляд праць, присвячених лінгвокультурології, з метою виявлення витоків, першоджерел цього напрямку та розгляду стану розробки цієї дисципліни у сучасному вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, виділення вузлових моментів у межах цієї галузі та головних проблем дослідження, що сприятиме більш чіткому окресленню її проблематики та зміцненню статусу цієї дисципліни в цілому.

Протягом тривалого часу феномен мови розглядався переважно як знаряддя комунікації і пізнання. Однак мова не тільки є засобом відображення реальності, але й інтерпретує її, створюючи особливу реальність для людини. Зміна орієнтирів у науці в цілому відбувається під впливом філософії. З того часу, як на межі XIX-XX ст. у філософських напрямках на перший план висувається мова, лінгвістика суттєво зміцнює свої позиції і займає центральне місце в системі гуманітарного знання. Саме в цей час з'являються такі напрямки, як герменевтика, феноменологія, комунікативна філософія і комунікативна лінгвістика. Відповідно змінюється і погляд на культуру – вивчати її поза лінгвістикою стає неможливим.

Уявлення М. Хайдеггера про мову як про “*дім буття*” дозволило Ю.С. Степанову інтерпретувати мову як результат складної когнітивної діяльності людини, як простір думки. Мова сприймається як з'єднуючий елемент між окремою людиною та ментальністю нації, до якої вона належить, причому завдяки мові можливо не тільки віднайти цей зв'язок на сучасному етапі, а й прослідкувати його розвиток у ході всієї історії нації та суспільства. Всі елементи народної культури знаходять відбиток у мові певного народу, яка є відмінною від інших саме через специфіку відображення в ній світу і людини в ньому.

Всі вищезгадані факти сприяли виникненню нової дисципліни – лінгвокультурології, яка розглядає мову як “культурний код нації”.¹ Цей напрямок розвивається в антропоцентричній мовознавчій парадигмі, яка співіснує з попередніми двома – порівняльно-історичною і системно-структурною. Антропоцентричність є рисою посткласичної науки, в якій увага дослідників переходить з об’єкта пізнання на його суб’єкт. Дослідження мови в людині та людини в мові є ключовим моментом сучасної лінгвістики. Мова є багатовимірним явищем, тому вивчення її природи не може зводитися лише до вивчення мовних проявів. У кінці ХХ ст. до вже окресленої кількості образів мови додається ще один – мова як продукт культури, її складова і умова існування, як фактор формування культурних кодів. Людина є виміром власного пізнання і пізнання світу, вона створює в свідомості певний антропоцентричний порядок, зрозуміти який допомагає мова.

Л. Вітгенштейн висловив думку про мову як сукупність фактів, а не речей, в результаті чого відбулася переорієнтація мови на подію, в центрі якої знаходиться людина як носій мови у всій своїй багатовимірності; антропоцентрична парадигма виводить на перший план людину з її найважливішою складовою – мовою. У цій науковій парадигмі, достатньо повно висвітленій в книзі “**Антропологічна лінгвістика**” Джозефом Грінбергом, розвивається дисципліна лінгвокультурологія, що має суміжні проблеми і завдання з іншими науками, водночас зберігаючи свою власну проблематику.

Лінгвокультурологія виникає на основі ідеї зв’язку між мовою і культурою і як самостійний напрямок оформлюється у 90-ті роки ХХ ст. Підґрунтям для виокремлення нової дисципліни стала зміна напрямку дослідження: якщо традиційно зв’язок мови і культури використовували для вирішення суто лінгвістичних проблем, то предметом лінгвокультурології стають способи виявлення, збереження і передачі культури в мовних одиницях. Сам термін виникає також у 90-ті роки в працях російської фразеологічної школи.

Для висвітлення сучасної проблематики лінгвокультурології доцільно зробити стислий огляд тих проблем, дослідження яких спричинило формування нового напрямку. Початок антропологічної парадигми в лінгвістиці був закладений В. Гумбольдтом в його праці “**Про відмінність будови людських мов і її вплив на духовний розвиток людського роду**”. Саме тут зароджується думка про взаємозв’язок характеру мови і характеру народу, твердження про те, що різні за своєю сутністю, впливом на пізнання і почуття мови є фактично різним світобаченням, а своєрідність мови визначає сутність нації. Всі ці

думки привели до наступного висновку: вивчення мови має охоплювати все те, що історія і філософія пов'язують із внутрішнім світом людини. Думку про втілення своєрідності культури у мові вперше в історії мовознавства висловив В. Гумбольдт. Крім того, вперше ним було проведено паралель між різними мовними формами і різними способами мислення та сприйняття дійсності.

Ідеї В. Гумбольдта на Заході знайшли продовження в такому напрямку мовознавства, як неогумбольдтіанство. В Європі його представники (Л. Вайсгербер, Х. Глінц, Х. Хольц) у середині ХХ ст. розробляли питання про залежність змісту мислення і логічного ходу думки від структурних особливостей мови. Їх дослідження відрізнялися більшим інтересом до змістовного боку мови, аналізували семантичні сфери різних мов шляхом виявлення спільного і відмінного між ними. Л. Вайсгербер увів поняття “*вербалізації світу*” на позначення процесу мовного оволодіння світом і перетворення його на об’єкт пізнання.

У США напрямок неогумбольдтіанства продовжували Д.У. Пауелл, Ф. Боас, Е. Сепір, Б.Л. Уорф, У.Д. Уїтні. Широко відомою є гіпотеза Сепіра – Уорфа про мовну відносність, відповідно до якої мова має пріоритетну роль у процесі пізнання: наявність різних категорій у різних мовах свідчить про різні способи концептуалізації навколишнього світу носіями цих мов. На відміну від європейських продовжувачів ідей В. Гумбольдта, американські лінгвісти зосереджували увагу на структурних мовних відмінностях і шукали паралелі між структурою мови і структурою думки.² Протягом ХХ ст. гіпотезу Сепіра – Уорфа різко критикували, і її було забуто. В кінці 80-х – на початку 90-х років ця гіпотеза знову відроджується в деяких працях: J.A. Lucy, “**Language Diversity and Thought: A Reformulation of the Linguistic Relativity Hypothesis**” (1992); Z. Saltzman, “**Language, Culture & Society**” (1993); D. Hymes, “**Ethnography, Linguistics, Narrative Inequality: Toward an Understanding of Voice**” (1996); P. Lee, “**Whorf Theory Complex**” (1996); S. Ting-Tooney and F. Korzenny, “**Language, Communication and Culture: Current Directions**” (1989).

Окрім того, у 1998 р. в Німеччині (м. Дуйсбург) проходив міжнародний симпозиум під назвою “**Humboldt and Whorf Revisited. Universal and Culture-Specific Conceptualizations in Grammar and Lexis**”, результатом якого стало винайдення нових підходів до вивчення проблеми мовної відносності та людського фактора в мові.³ Отже, незважаючи на критику, гіпотеза Сепіра – Уорфа і зараз має велике значення для розвитку лінгвістичних і культурологічних ідей; і хоча прямого впливу на східнослов’янське мовознавство вона не мала, ознайом-

лення з нею російських лінгвістів закономірно привело до появи нових поглядів. Так з'явилися нові формулювання гіпотези: гіпотеза “лінгвістичної додатковості” Г. Брутяна та гіпотеза “лінгвістичної універсальності” А. Вербицької. Все це ще раз підтверджує наявність і сильних, і слабких сторін вихідної гіпотези та її актуальність в межах дослідження мови як носія культурної специфіки.

У середині ХХ ст. у США виник ще один напрямок дослідження людини в мові: Д. Хаймз розробив теоретичні й антропологічні основи лінгвістичної антропології як вивчення мови і мовлення в контексті антропології. При цьому завданням лінгвістики він вважав узагальнення знань про мову з точки зору мови, а завданням антропології – узагальнення знань про мову з точки зору людини. Ключовою його працею з цієї проблеми є **“Language, Culture and Society: A reader in Linguistics and Anthropology”** (1964). Проблемами лінгвістичної антропології, зокрема визначенням її місця серед інших гуманітарних наук, займався А. Дуранті. Розрізнявальною характеристикою між лінгвістичною антропологією та іншими лінгвістичними дисциплінами він вважав зосередженість на індивідуальній репрезентації реального світу.

В українській лінгвістиці ідеї В. Гумбольдта розвинув О.О. Потєбня у своєму положенні про мову як діяльність. За радянських часів неогумбольдтіанство суперечило положенням домінуючої марксистсько-ленінської філософії і зазнало критики. Однак висвітлення проблеми взаємозв'язку мови і культури не можна було уникнути, закономірним результатом чого стала поява лінгвокультурології.

Слід зазначити, що останнім часом кількість праць з лінгвокультурологічної проблематики зростає також у східнослов'янській лінгвістиці. До неї звертаються провідні мовознавці: вийшла робота Ю.С. Степанова **“Константи: Словник російської культури”**,⁴ де надаються актуальні для носіїв російської мови концепти та подається їх розгорнутий коментар. Дослідження Н.Д. Арутюнової **“Мова і світ людини”**⁵ спрямоване на визначення універсальних термінів культури, вибраних з текстів різних часів та народів. Предметом досліджень В.Н. Телії та її школи є фразеологізми, згідно з чим дослідники намагаються дати опис їх культурно-національних конотацій та виявити характерні риси менталітету. Серед праць з лінгвокультурологічної тематики, що з'явилися протягом останніх десяти років, найбільш популярною вважається робота В.А. Маслової **“Лінгвокультурологія”**.⁶ Автор переконливо описує міждисциплінарний характер лінгвокультурології, чітко розмежовуючи суміжні напрямки, подає точки зору інших дослідників на статус нової дисципліни і окреслює свою позицію. Водночас

деякі вчені критично ставляться до надто широкого формулювання мети, завдань, понятійного апарату та методології, яке подається В.А. Масловою у зазначеній роботі.⁷

Найбільший зв'язок з традицією неогумбольдтіанства має робота В.В. Воробйова **“Лінгвокультурологія: теорія та методи”**, в якій автор пропонує досліджувати культуру, втілену в мові, на основі гіпотези Сепіра – Уорфа і сам активно користується розробленою Л. Вайсгербером термінологією. Об'єктом лінгвокультурології дослідник вважає взаємозв'язок і взаємодію мови і культури і вивчення *“інтерпретації цієї взаємодії в єдиній системній цілісності”*, а предметом – мовну картину світу як сукупність *“національних форм буття суспільства, що виявляються у системі мовної комунікації та ґрунтуються на його культурних цінностях”*.⁸

Метод вивчення лінгвокультурологічних об'єктів, на думку В.В. Воробйова, повинен бути тільки системним, адже тільки системне вивчення може надати повне уявлення про них, враховуючи їх мовний і позамовний зміст. Така єдність лінгвістичного та екстралінгвістичного змісту являє собою основну одиницю лінгвокультурологічного аналізу – *“лінгвокультурему”* (термін введений В.В. Воробйовим). Ще одним підтвердженням зв'язку позиції зазначеного дослідника з вихідними ідеями про зв'язок мови і культури є використання ним категорії найближчого і найдалшого значення слова О.О. Потєбні для опису відмінностей між словом і лінгвокультуремою. Остання відрізняється від слова більш складною структурою – її план змісту поділяється на мовне значення і культурний смисл.

В.В. Красних пропонує виявити лінгвокультурологічну специфіку через використання лінгво-когнітивного підходу до комунікації, що дозволить проаналізувати як її загальнолінгвістичний, так і національно детермінований компонент. Саму лінгвокультурологію вона визначає як *“дисципліну, що вивчає виявлення, відображення і фіксацію культури у мові та дискурсі, яка безпосередньо пов'язана із вивченням національної картини світу, мовної свідомості, особливостей ментально-лінгвістичного комплексу”*.⁹ Головним недоліком у роботі В.В. Красних деякі вчені вважають недостатнє розмежування лінгвокультурології та когнітології.¹⁰

В.І. Карасик за основну одиницю лінгвокультурології приймає *“культурний концепт”*, а іншими одиницями вивчення вважає реалії та фонові значення.¹¹ Інші представники Волгоградської школи (С.І. Шейгал, В.А. Бурковська) до сфери вивчення лінгвокультурології відносять лише окремі об'єкти концептуальної картини світу та їх

осмислення в суспільній свідомості та в мові з точки зору об'єкта відображення (наприклад, з точки зору етносу).¹² Дослідження їх спрямовані на вивчення лінгвокультурологічного потенціалу етнізмів, що входять до складу стійких сполучень, а також на виявлення специфіки їх функціонування в текстах статей, оповідань і анекдотів.

Лінгвокультурологічний аналіз текстів становить особливу галузь досліджень. Тексти фактично виступають справжніми зберігачами культури: людина прилучається до культури, коли засвоює її тексти. В.А. Маслова стверджує, що в цьому напрямку великого значення набуває герменевтика: даний аналіз слід проводити виключно в герменевтичній парадигмі.

Увага дослідників Г.П. Нецименка, О.І. Домашнєва, Ф. Данеша, В.Г. Гака зосереджується на послідовності взаємодій мова–культура–етнос. Г.П. Нецименко розглядає культуру як духовне освоєння дійсності. Мова ж, на його думку, є найважливішим засобом об'єктивації культури, вона бере активну участь на всіх етапах духовного освоєння дійсності – під час створення та збереження духовних цінностей, їх розповсюдження і сприйняття. В дослідженнях з проблеми мова–культура мова виступає як транслятор культурних цінностей. Здійсненню цієї функції мови допомагають її субстантивні властивості, до яких Г.П. Нецименко відносить, по-перше, універсальний характер мови як знакової системи відкритого типу, що постійно розвивається, але має конвенційний характер, тобто зароджується всередині етносоціального колективу; по-друге, здатність мови еволюційно розвиватися, що забезпечує історико-культурну спадкоємність суспільства; по-третє, високий ступінь експліцитності вербальної інформації, що дозволяє зменшити комунікативні втрати; і нарешті – саму будову мовної системи.¹³ Окрім переваг використання мови як транслятора культури, дослідник помічає і недоліки, які часом призводять до конфліктних ситуацій. Такими, наприклад, є вибір певної мови як комунікативного засобу в напіветнічних ситуаціях або виникнення мовного бар'єру в міжкультурних контактах.

Є.Ф. Тарасов, який розглядає культурний аспект мови в тому самому ракурсі – мова як транслятор культурних цінностей, – проводить аналогію між мовною системою людини і генетичною програмою тварини. Це приводить його до наступного висновку: філо- і онтогенез людини дозволяють їй за свого власного життя формувати здібності, які мали люди попередніх поколінь, що створювали культуру.¹⁴ Він робить висновок про те, що проблему трансляції культури слід вивчати одночасно в межах психології, культурології, філософії

та лінгвістики, стверджуючи у такий спосіб необхідність застосування міждисциплінарного підходу. З іншого боку, міждисциплінарний характер досліджень робить проблематичним визначення однозначного статусу нової науки лінгвокультурології.

Отже, існує багато аргументів на користь системного вивчення проблеми мова–культура. В цій концепції збігаються інтереси всіх наук про людину, адже ідея мова–культура інтегрує дисципліни, що вивчають людину поза її мовою. Мова є головною формою вираження та існування національної культури, виступає засобом реалізації внутрішньої форми вираження культури. Для вивчення мови чи навчання мови необхідно знати ті знаки, які приведуть до розуміння певного спільного концептуального смислу, значною мірою обумовленого культурою. Проблема мова–культура дозволяє одночасно здійснити опис культури через факти її відображення в мові та інтерпретацію мовних фактів через позамовний компонент. Згідно з когнітивним підходом, мовний контекст повинен корегуватися культурологічним для адекватності мовленнєвого вжитку.

У цілому всі ці дослідження спрямовані на вивчення національно-специфічних особливостей однієї окремо взятої лінгвокультури, а ці дані мають велику цінність для міжкультурних досліджень, мета яких – зіставити і проаналізувати дві чи більше лінгвокультури. Кроскультурний аналіз є необхідним елементом формування міжкультурної компетенції, що включає мовну і комунікативну компетенцію, знання іншої культури. Якщо у США та інших західних країнах добре розвинена комунікативістика, але недостатньо уваги приділяється лінгвістичним аспектам дискурсу, то у вітчизняній науці, навпаки, спостерігається мовознавча тенденція, а теорія комунікації все ще переживає процес свого становлення.¹⁵

Лінгвокультурологія займається лінгвістичними кроскультурними дослідженнями на рівні культурної спільності. Її проблематику Н.В. Малімонова окреслює так: складові частини національного менталітету, системний опис мовної картини світу, ролі символу, метафори і фразеологізмів.¹⁶ Вона також охоплює і комунікативну сферу. Більш детально предмети лінгвокультурології виділяє В.А. Маслова: 1) безеквівалентна лексика і лакуни; 2) міфологізовані мовні одиниці (закріплені в мові архетипи, повір'я, звичаї); 3) пареміологічний фонд мови; 4) фразеологічний фонд мови; 5) еталони, стереотипи, символи; 6) метафори і образи в мові; 7) стилістичний склад мови; 8) мовленнєва поведінка; 9) галузь мовленнєвого етикету.¹⁷

Серед результатів, виявлених внаслідок лінгвокультурологічних досліджень в Росії, найбільш цінними є опис національно-специфічних особливостей мовної картини світу (Б.А. Серебренников, А.А. Уфімцева, С.А. Арутюнов, Т.В. Булигіна, Н.Д. Арутюнова) і співвідношення мови та національної свідомості (Н.Д. Арутюнова, А.А. Уфімцева, В.Г. Гак). Крім того, у російській лінгвістичній школі добре розроблено низку понять, що мають велике значення для теорії міжнародної комунікації, але практично невідомі західним дослідникам. Серед них, зокрема, поняття “*мовної особистості*” (введене в науковий обіг Ю.М. Карауловим), яким активно оперують російські лінгвісти, зокрема Г.І. Богін, Ю.Д. Апресян, В.Г. Гак, М.В. Китайгородська, Н.Н. Розанова, В.І. Шаховський.

У вищенаведеній роботі В.А. Маслова докладно окреслила лінгвокультурологічні напрямки на сучасному етапі в Росії: це лінгвокультурологія окремої соціальної групи чи етносу в певний період розквіту культури (предметом дослідження виступає конкретна лінгвокультурологічна ситуація); діахронічна лінгвокультурологія (зміни лінгвокультурологічного стану етносу за певний проміжок часу); порівняльна лінгвокультурологія (лінгвокультурні вияви різних, але взаємопов’язаних етносів); зіставна лінгвокультурологія, яка тільки починає розвиватися (серед невеликої кількості праць в цьому напрямку найбільш цікавим В.А. Маслова вважає дослідження М.К. Голованівської “**Французький менталітет з точки зору носія російської мови**”); лінгвокультурна лексикографія (створення лінгвокраїнознавчих словників), яка розвивається зараз особливо активно.¹⁸ За даними дослідниці, на кінець ХХ ст. в російській лінгвокультурології (Москва) можна виділити чотири школи.¹⁹ Культурні константи на основі текстів з позиції віддаленого в часі спостерігача є предметом досліджень шкіл Ю.С. Степанова і Н.Д. Арутюнової; мовні явища з позиції носія мови розглядаються в межах школи Н.В. Телії, а вивченням власне мовних реалій займається близька до лінгвокраїнознавства школа В.В. Воробйова.

Таким чином, все розмаїття представлених напрямків і шкіл так чи інакше намагається виявити і пояснити ті засоби, які мова використовує для створення, розвитку, збереження і транслювання культури.

Доцільно порівняти пріоритети лінгвокультурознавчих інтересів російських і українських лінгвістів. Сьогодні з упевненістю можна сказати, що основним предметом досліджень українських мовознавців, які працюють в антропологічній парадигмі, виступає мовна картина світу. Очевидно, що цей феномен не розглядається сам по собі, а постійно набуває нового висвітлення в різних конотаціях.

Так, в межах V Міжнародної наукової конференції **“Проблеми зіставної семантики”** (2001) у своїй доповіді **“Типологія моделей світу і контрастивна лінгвістика”** А.С. Зеленько звернув увагу на необхідність розрізнення мовних картин світу в когнітивній лінгвістиці, виокремлюючи повсякденно-побутову, міфологічно-релігійну, художню та наукову картини світу.²⁰ І хоча в цій доповіді і зазначається, що поняття мовної картини світу вже сформоване в когнітивній лінгвістиці, слід вважати, що чіткої класифікації і диференціації її різновидів сьогодні не існує. Так, ще в ході II Міжнародної конференції **“Мова і культура”** (1993) І.М. Гетьман проводив розмежування між мовною і науковою картинами світу як відповідно практичною і концептуальною і наголошував на необхідності їх систематизації та узагальнення.²¹ Питання не втрачає своєї актуальності, оскільки ми знаходимо абсолютно відмінне тлумачення концептуальної картини світу, далеке від проголошеної І.М. Гетьманом реалізації суто наукової парадигми: В.В. Жайворонок робить висновок про те, що концептуальна картина світу є не лише системою понять про сукупність реалій довкілля, а й системою смислів, які втілюються в ці реалії через слово-знак і слово-концепт.²² С.І. Потапенко намагається розв’язати питання співвідношення мовної і концептуальної картин світу вже на матеріалі англійської мови. В даному контексті слід згадати дослідження Ф.С. Бацевич **“Когнітивне і лінгвальне в процесі вербалізації”**, а також зауваження В.М. Манакіна, який у своїй доповіді **“Гносеологічні аспекти моделювання мовних картин світу”** так само підкреслив важливість чіткого окреслення понять *“мовна картина світу”* і *“концептуальна картина світу”*.²³

Для дослідження мовних картин світу М.П. Кочерганом був запропонований зіставно-типологічний метод, а серед найбільш перспективних рівнів їх дослідження він визначає лексико-семантичний.

Л.А. Лисиченко приділила увагу структурі мовної картини світу,²⁴ яку вона представляє у вигляді поля з ядром – мовцем – і периферією – мовним колективом. Крім того, дослідниця звертає увагу на словотвірні одиниці як перспективний матеріал для дослідження у будь-якій мові. Словотвір об’єднано із культурологічним аспектом у статті М. Бухтія **“Культуроносна функція рідної мови та її реалізація засобами словотворення”**²⁵ шляхом визначення паралелей між характером української культури і особливостями української лексики. Роль дериваційних процесів для оновлення мовної картини світу підкреслює Н.П. Тропіна, стверджуючи, що перенесення значень у такий спосіб відображає зміни у світосприйнятті етносу. Такого ви-

сновку дослідниця дійшла в результаті аналізу семантичних неологізмів російської і української мов, утворених за однаковими чи схожими архетипами, що дозволило їй виявити спільні риси в мовних картинах цих двох етносів.²⁶

У дослідженнях мовної картини світу найбільше уваги приділяють лексиці. Це цілком закономірно, оскільки слово має кумуляційні властивості, що наділяють його свого роду історичною пам'яттю. Ще в ході II Міжнародної конференції “**Мова і культура**” (1993) згадувалася акумулятивна функція мовного знака в контексті проблем культурології. Фразеологічним одиницям як пріоритетному матеріалу розкриття національної специфіки приділяється першочергова увага. Найближчий контакт з активною науковою парадигмою у своїх розвідках встановила О.В. Забуранна у статті “**Антропоцентризм у сфері фразеологічного значення**”.²⁷ Фразеологічну семантику по відношенню до різних картин світу висвітлив С.Н. Денисенко, в той час як прикладний, лінгвокраєзнавчий аспект вивчення фразеологізмів української мови розглядав Ю.Б. Кучинський. Окремі розвідки спрямовані на виявлення національної специфіки фразеологізмів з конкретними компонентами-найменуваннями; в результаті з'являється додаткова інформація про національну картину світу. Так, російська дослідниця О.Г. Носова у такий спосіб подає культурологічний коментар німецьким системам ваги, довжини та грошових одиниць, розглядає різні найменування традиційної німецької різдвяної випічки як особливий код опису світу і людини.

В останні роки недостатньо активно проводяться дослідження пареміологічного складу мови, який є прямим об'єктом лінгвокультурологічних досліджень. Причому аналогічні тенденції спостерігаються як в українському, так і в російському мовознавстві. Найбільший інтерес ці одиниці представляють для дослідників лише у складі художнього тексту. Останню масштабну згадку про них у чистому вигляді зафіксовано у 1998 році під час конференції, організованої інститутом русистики Варшавського університету. Одна з тем конференції була присвячена лінгвістичним аспектам пареміологічних досліджень і пареміографії. Представлені дослідження спрямовані на висвітлення семіотичної природи явища паремії, надання йому структурно-семантичної характеристики, порівняння і зіставлення пареміологічного складу російської і польської мов. Нещодавно О.Є. Фролова повернулася до цієї тематики, розглянувши прислів'я в культурологічному аспекті.²⁸

Специфічно лінгвокультурологічному феномену – лакунам – так само приділяється недостатньо уваги порівняно з іншими шарами лексики. Цим питанням займався в основному І.С. Рондо ще в 90-х роках.

Термінологія в контексті мовної картини світу є предметом вивчення як цілісна частина мовного лексичного фонду, так і як окрема тематична система. Так, особливості членування дійсності українцями та росіянами були простежені Я.П. Яремком на матеріалі військової термінології. Слід зауважити, що військова лексика сьогодні стає все більш цікавою для українських мовознавців, зокрема Т.Б. Лебедева приділяє увагу власне неологізмам у військовому вокабулярі. В колі дослідницьких інтересів І. Колесникової перебувають ментальна лексика і наукова термінологія.

Зміни в лексичному складі мови в цілому знайшли місце в дослідженнях російських лінгвістів. Оновлення словникового складу мови неодмінно супроводжується занепадом певної його частини, що є віддзеркаленням культурних змін в суспільстві та нації. Питання архаїзації лексики російської мови в єдності з культурними процесами перебуває в колі дослідницьких інтересів О.Є. Каданцевої. Час від часу увагу мовознавців привертають окремі семантичні поля, зокрема оціночна лексика виступає одним з найбільш цікавих для аналізу полів як така, що наочно ілюструє зміни в культурі суспільства. Щоправда, поки що спостерігаємо недостатньо аналогічних досліджень, проведених на матеріалі української мови. В процесі оновлення лексики значна роль належить асоціаціям. Асоціативні відношення, в які можуть вступати слова для передачі нових явищ національної культури народу, різняться за своїм характером і багато в чому залежать від того, хто вводить до обігу нові одиниці номінації. Ролі асоціацій в розвитку мови присвячена стаття В.М. Чабаненка **“Асоціація як універсальний чинник мовного розвитку”**. Семантичні асоціації слів – як в національно-специфічній, так і в загальноживаній лексиці, – а також особливості перетворення слова на символ під впливом культурного контексту проаналізовані М.П. Кочерганом. Він наголошує на необхідності розгляду і вивчення слова в контексті всіх знакових систем культури. Знаковість культури і мови виступає окремим аспектом в дослідженнях лінгвістів в сфері лінгвокультурології. Семіотична модель опису мови і культури була запропонована В.В. Воробйовим. Семіотичний підхід зберігається і у В.Т. Клокова в його спробі визначити основні напрямки лінгвокультурологічних досліджень. Ним запропонована тричленна структура мови як знакової системи і пред-

ставлено реалізацію культурних функцій відповідно на кожному з визначених рівнів – рівні семіотичного коду, мовленнєвої системи і соціального ідіому. Підхід В.Т. Клокова є вдалою спробою систематизувати різноспрямовані розвідки лінгвістів і надати чітке оформлення лінгвокультурологічній проблематиці.

Специфічно національні риси мовної картини світу простежуються і на граматичному рівні. Як переконливо доводить Н.В. Гуйванюк, існують певні синтаксичні засоби відтворення національного способу мислення етносу, що функціонують в мові у вигляді типових для неї конструкцій і зворотів.²⁹

Таким чином, можна зробити такі висновки щодо становлення та розвитку лінгвокультурології як нового напрямку в сучасному мовознавстві:

– мову розглядають в контексті нації як носія особливого типу культури і мислення; застосовується лінгво-когнітивний підхід до дослідження мовних явищ і культурних концептів; виникає лінгвістична антропологія; мова виступає як транслятор культурних цінностей; з точки зору лінгвокультурології вивчають як цілісні тексти, так і окремі шари лексичного складу мови (зокрема фразеологізми і термінологічні системи). Найбільше уваги приділяють дослідженню мовної картини світу, її характеру і структури, її співвідношенню з іншими картинами світу. В цілому палітра мовних картин світу, представлена в сучасних філологічних дослідженнях, надзвичайно різноманітна. Крім власне мовної (або національної) та концептуальної, згадуються фольклорна та індивідуально-художня картина світу, індивідуально-мовна і поетична мовна картина світу, визначається їх зв'язок із національно-мовною картиною світу. Так, В.С. Калашников розмежовує поняття поетичної і загальної мовних картин світу як поняття “мова” і “поетична мова”. Подібним проблемам присвячена стаття С.Ю. Вапірова **“Національно-мовна картина світу в художньому дискурсі”**,³⁰

– проте, незважаючи на значний інтерес до нового напрямку в мовознавстві та його проблематики, на велику кількість досліджень та широке використання терміну “лінгвокультурологія”, сьогодні ще не існує точного окреслення меж цієї дисципліни, її проблематики та методології. Іноді можна зустріти абсолютно довільне її розуміння: так, до лінгвокультурологічної категорії О.Ю. Артем'єва, наприклад, відносить мовну політику тощо. Все це підтверджує необхідність подальших розвідок в даному лінгвістичному напрямку – як теоретич-

них, так і емпіричних – з метою заповнення тих білих плям, що існують сьогодні в концепції новонародженої дисципліни.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Маслова В. А. Лингвокультурология. – М.: “Академия”, 2001. – С. 3.
2. Sociolinguistics: A reader and Coursebook / Coupland N., Jaworski A. – New York, NY: Palgrave, 1997. – P. 439.
3. Лучинина Е.Н. Лингвокультурология в системе гуманитарного знания // Критика и семиотика. – Вып. 7. – 2004. – С. 238-243.
4. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. – М.: “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с.
5. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: “Языки русской культуры”, 1998. – 896 с.
6. Див. пос. 1.
7. Див. пос. 3.
8. Воробьев В.В. Лингвокультурология: теория и методы. – М., 1997. – С. 32.
9. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. – М., 2002. – С. 12.
10. Див. пос. 3.
11. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград, 2002. – С. 127.
12. Шейгал Е.И., Буряковская В.А. Лингвокультурология: Языковая репрезентация этноса. – Волгоград, 2002. – С. 9.
13. Нецименко Г.П. К постановке проблемы “язык как средство трансляции культуры” // Язык как средство трансляции культуры. – М.: Наука, 2000. – С. 32-33.
14. Тарасов Е.Ф. Язык как средство трансляции культуры // Там само, с. 42.
15. Леонтович О. А. Теория международной коммуникации в России: состояние и перспективы // Вестник Российской коммуникативной ассоциации. – Выпуск 1. – 2005. – С. 63-67.
16. Малимонова Н.В. Лингвистические аспекты кросс-культурных исследований // http://www.acis.vis.ru/9/1_9/maliman.htm
17. Див. пос. 1, с. 36-37.
18. Там само, с. 28-29.
19. Там само, с. 30.
20. Баган М. Хроніка // Мовознавство. – 2001. – № 6. – С. 96.
21. Гетман И.М. Язык и картина мира // Язык и культура / Сост. С.Б. Бурого. – Ч 1. – К., 1993. – С. 3-4.
22. Самойлович Л., Щербачук Л. Хроніка // Мовознавство. – 2002. – № 6. – С. 108.
23. Чумак В.В. Хроніка // Мовознавство. – 2002. – № 1. – С. 78.
24. Лисиченко Л.А. Структура мовної картини світу // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 36-42.
25. Бухтій М. Культуроносна функція рідної мови та її реалізація засобами словотворення // Південний архів: Філологічні науки. – Херсон: OLDI, 2000. – Вип. 10-11. – С. 49-55.
26. Баган М. Хроніка // Мовознавство. – 2001. – № 6. – С. 96.

27. Забуранна О.В. Антропоцентризм у сфері фразеологічного значення // Мовознавство. – 2003. – № 1. – С. 55-59.
28. Фролова О.Е. Пословица и ее отношение к действительности // Вестник Московского университета. – 2005. – № 4. – С. 125-132.
29. Чумак В.В. Хроніка // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 90.
30. Вапіров С.Ю. Національно-мовна картина світу в художньому дискурсі // Нова філологія. – 2002. – № 1 (12). – С. 240-241.